

dr. Art Kovačič

Asistent-specialist

Inštitut za ekonomska raziskovanja

dr. Renata Slabe Erker

Raziskovalno-razvojna sodelavka

Inštitut za ekonomska raziskovanja

Izvleček

UDK: 330.341.4:504.03(4)

Države članice EU so sprejele koncept trajnostnega razvoja v svojih dokumentih, vključno s strateškimi usmeritvami. Zato pomeni vstop v EU tudi uvedbo libronske strategije konkurenčnosti in goethenburške strategije trajnostnega razvoja. Slovenija je torej sprejela evropski pravni red, ker je bil to pogoj za vstop v EU, in z njim tudi višje kulturne in okoljske standarde. V prispevku skušamo operacionalizirati koncept trajnostnega razvoja v eko-socialnem modelu tržnega gospodarstva, ki se zdi danes v evropskem prostoru najperspektivnejši in verjamemo, da garancija za uresničevanje trajnosti v Sloveniji. Za merjenje njegovega uresničevanja pa predlagamo sistem trajnostnih kazalcev.

Ključne besede: rast, razvoj, trajnostni razvoj, eko-socialni model tržnega gospodarstva, sistem kazalcev, benchmarking

Abstract

UDC: 330.341.4:504.03(4)

The EU countries have accepted the concept of sustainable development in their documents, including the strategic guidelines. Therefore, entrance to the EU is also dependent upon the implementation of the Lisbon Strategy of Competitiveness and the Goethenburg Strategy of Sustainable Development. Thus, Slovenia accepted the European *acquis communautaire* because it was a condition for entrance to the EU, and at the same time the country accepted higher cultural and environmental standards. In the article we try to apply the concept of sustainable development operative to an eco-social market economy model, which seems to be the most promising model in Europe and, we believe, the guarantee for achieving sustainability in Slovenia. For measuring its realisation, we propose the system of sustainable indicators.

Key words: growth, development, sustainable development, eco-social market economy model, system of indicators, benchmarking

JEL: O10

OD KONCEPTA TRAJNOSTI K EKO-SOCIALNEMU MODELU TRŽNEGA GOSPODARSTVA IN MERJENJE NJEGOVEGA URESNIČEVANJA

From the Sustainability Concept to the Eco-Social Market Economy Model and Measuring its Performance

1 Uvod

Države spremljajo relativni nacionalni položaj in razvoj v mednarodnih publikacijah, kot so npr. IMD, WEF, WB, OECD, GEM ali EUROSTAT. Večina evropskih držav hkrati razvija svoje sisteme kazalcev trajnostnega razvoja, ki podrobneje zajamejo nacionalne probleme in so namenjeni usmerjanju in povezovanju politik. V članku obravnavamo problem, kakšen sistem kazalcev bi bil najprimernejši za Slovenijo ob upoštevanju konceptualnega in širšega teoretičnega napredka na področju trajnostnega razvoja.

Trajnostni razvoj je opredeljen kot razvoj, ki integrira gospodarske, socialne in okoljske cilje družbe z namenom maksimiranja človekove blaginje danes, ne da bi ogrožali prihodnje generacije pri zadovoljevanju njihovih potreb. Praktično pa ta koncept zahteva večjo makroekonomsko stabilnost, politično in gospodarsko moč državljanov in zato bolj izenačeno obravnavo spolov, napredek v javnem zdravstvu, višjo vključenost v izobraževalni sistem, lažji dostop do stanovanj, bolj učinkovit javni transportni sistem, varnejša delovna mesta, večjo materialno in energetska učinkovitost, manjšo porabo strupenih kemikalij idr. (Pyle in Forrant 2002).

V prispevku bomo najprej prikazali, kako trajnostni razvoj nadgrajuje klasični koncept gospodarske rasti, to je upravljanje premoženja, ki zagotavlja čim večjo rast. Nato bomo obravnavali prepletenost in soodvisnost gospodarstva, sociale in okolja, ki določa kakovost življenja. Poiskali bomo vzrode doseganja višje trajnosti in kakovosti življenja ter nakazali uresničevanje eko-socialnega modela gospodarstva. V drugem delu bomo predstavili benchmarking metodo za spremljanje trajnosti in konkurenčnosti in nazadnje še sistem kazalcev trajnostnega razvoja za Slovenijo, ki je bil razvit v okviru raziskave »Soodvisnost komponent trajnostnega razvoja pri vključevanju Slovenije v EU«. Zaključili bomo z razmišljanjem o pripravljenosti na prihodnost.

2 Rast in razvoj

Izhodišče za proučevanje teorije *gospodarske rasti* je Solowov model rasti (1956): $Q(t) = F(K(t), A(t)L(t))$, kjer je Q proizvodnja, K kapital, L delo ter A znanje. Gospodarska rast je definirana kot povečanje agregatne proizvodnje (Q) ali potrošnje (C). Poudariti je treba, da se meri rast v vrednosti in ne v fizičnih enotah, zato sama rast ne pomeni nujno povečano porabo materiala in energije. Model je osnova ugotavljanja gospodarske konvergence, ki se meri s kapitalom na zaposlenega (K/L) ter s proizvodnjo na zaposlenega (Q/L). Rast proizvodnje na enoto dela je definirana kot stopnja tehnološkega napredka, pri enaki učinkovitosti zaposlenih. Tudi kapitalska intenzivnost lahko spodbudi tehnološki napredek, ne pomeni pa kapitalska intenzivnost že sama po sebi tehnološkega napredka. Naravni viri, onesnaževanje, energetska intenzivnost niso uporabljeni v osnovnih modelih rasti. Novejši modeli gospodarske rasti, pa upoštevajo tudi okoljske omejitve, ki vplivajo na dolgoročno rast standarda ter kakovost življenja.

Stabilna gospodarska rast omogoča lažje reševanje temeljnega ekonomskega problema, tj. zadovoljitve rastočih potreb prebivalstva z omejenimi viri. Večina makroekonomistov razume pod pojmom gospodarska rast samo povečevanje agregatne ponudbe (Solow 1970; Kuznets 1964; Stiglitz 1969). Rostow (1960) je v svoji knjigi »The Stages of Economic Growth« pojasnil, da država napreduje skozi različne razvojne faze, ko dosega zastavljene gospodarske in socialne cilje. To je bil začetek teorije gospodarskega razvoja.

V ekonomski literaturi se uporabljata izraza gospodarska rast (angl. economic growth) in gospodarski razvoj (angl. economic development). Znani ekonomisti so opredeljevali gospodarsko rast in gospodarski razvoj različno (Cvetanović 1997). Veliko avtorjev poudarja pri *gospodarskem razvoju* tudi razvoj človeškega kapitala ter spreminjanje posameznika skozi časovno obdobje (Herrick in Kindleberger 1983). Razvoj je usklajen proces v katerem prihaja do sprememb v gospodarstvu, institucionalnem sistemu in zavesti človeka, kot najpomembnejšega dejavnika razvojne dinamike. Spremembe se kažejo v cenah blaga in storitev ter v celotnem ekonomsko-socialnem sistemu preko ekonomskih, tehnoloških, političnih, zgodovinskih ter kulturnih dejavnikov (Lewis 1994).

Gospodarski razvoj je kompleksna kategorija, ki zajema tudi cel spekter družbeno-ekonomskih sprememb (še posebej v smislu kakovosti): strukturne, institucionalne, tehnološke ... Če država na primer povečuje svoj BDP, ob tem pa pogloblja dohodkovne neenakosti, gre za doseganje gospodarske rasti brez razvoja. Brez napredka na socialnem področju (šolstvo, zdravstvo, socialni transferji, delovanje institucij, participativnost, integracija ...) je namreč doseganje dolgoročnega razvoja nemogoče. Herrick in Kindleberger (1983) navajata šest elementov, ki opredeljujejo nivo in dinamiko razvoja posamezne države: (1) zemlja ter drugi naravni viri, (2) fizični kapital, (3) delo in človeški kapital, (4) zaposlenost in distribucija dohodka, (5) tehnološke spremembe in (6) organizacija. V makroekonomski literaturi se pogosto kot komponente razvoja navajajo: naravni viri, delo, kapital in podjetništvo. Naravni viri so viri v naravi primerni za izkoriščanje, npr. tla, voda, rude, biotsko bogastvo (les, zelišča, plodovi) (Lah 2001, 124). Delo predstavlja umske in fizične sposobnosti, ki jih posameznik uporablja v procesu proizvodnje. Kapital so fizična in finančna sredstva, potrebna za proizvodnjo. Podjetništvo pa zajema razne delovne, upravljalne in organizacijske sposobnosti posameznika (Herrick in Kindleberger 1983). Samuelson in Nordhaus (1995) poudarjata, da lahko, ne glede na to, ali je neka država bogata ali revna, njen napredek spremljamo na štirih ravneh. To so: (1) človeški proizvodni dejavniki (ponudba delovne sile, njena izobrazba, organizacijske sposobnosti, disciplina, motiviranost); (2) naravni proizvodni dejavniki (zemlja, energetska ter surovinska bogastva, voda); (3) akumulacija kapitala (stroji, podjetja, ceste) in (4) tehnologija (znanost, inženiring).

Trajnostni razvoj je takšen razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanjih generacij brez ogrožanja potreb prihodnjih generacij. Medtem ko sile trga in vladne politike spodbujajo gospodarski razvoj, lahko le-ta ogroža naravne procese,

pretirano izrablja naravne vire in vodi v slabo socialno stanje. Trajnostni razvoj zahteva dolgoročno uravnano poslovno dejavnost, ki stremi k optimalnemu dobičku, s čim manjšo in trajnostno rabo naravnih virov. Položaj, ko umazani sektorji predelovalne industrije (rudarstvo, kemična industrija) izkazujejo višjo rast od povprečne rasti v industriji, pa je dolgoročno nevzdržen.

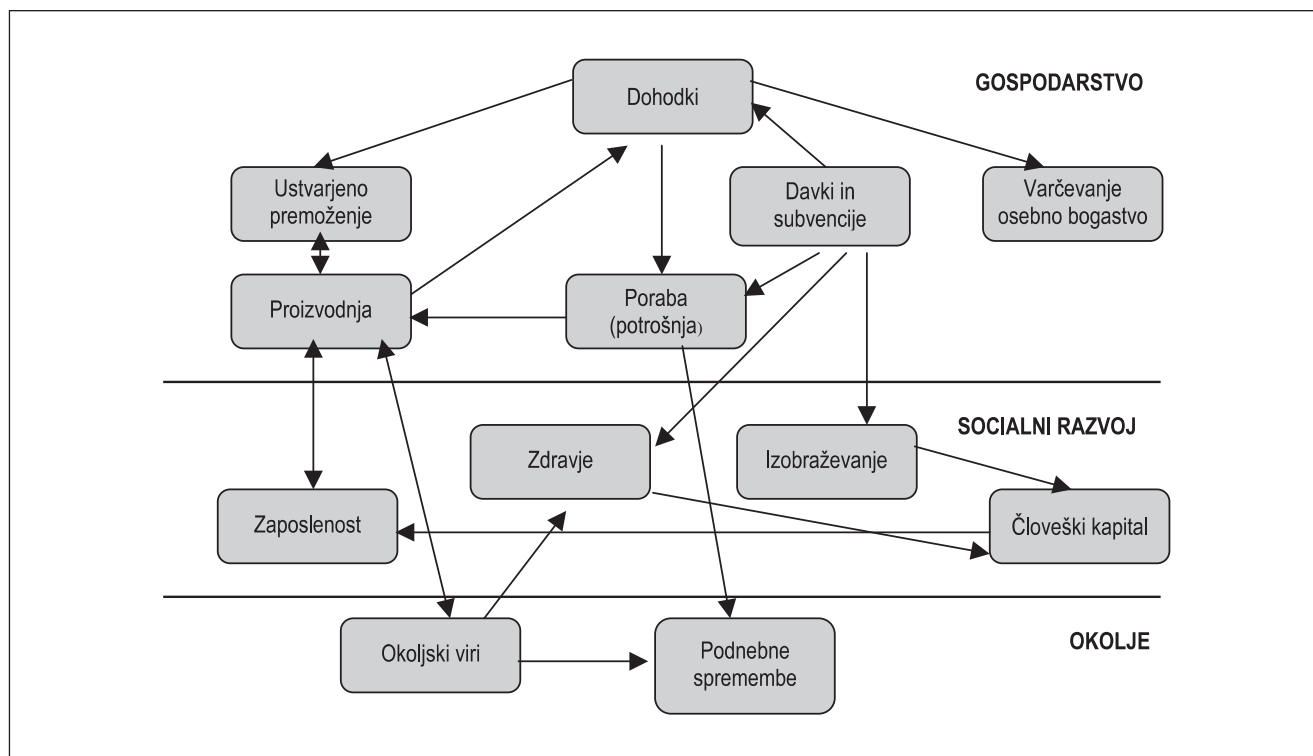
3 Prek trajnosti do višje kakovosti življenja

Gospodarski, socialni in okoljski dejavniki razvoja so vedno bolj prepleteni in soodvisni. Socialni in okoljski elementi so posebej pomembni z vidika dolgoročnega razvoja, kljub temu pa z vidika kratkoročne gospodarske usmeritve držav velikokrat izgubljajo svoj pomen. Socialna in okoljska politika se prepogosto oblikujeta samostojno brez proučevanja vplivov, ki jih imata na gospodarski razvoj, in posledic, ki sledijo. Zato je proučevanje trajnostnega razvoja preko medsebojne povezanosti posameznih področij nujno, saj služi lažjemu oblikovanju integralnih smernic vladnih politik.

Trajnostni razvoj pomeni odmik od statičnega gledanja na obstoječe stanje ter se osredotoča na proces sprememb skozi daljše obdobje, pri čemer se uporaba naravnih virov, usmerjanje investicij, tehnološki razvoj, ter institucionalni napredek prilagaja potrebam sedanjih in prihodnjih generacij. Države morajo zato nekoliko spremeniti delovanje svojih politik. Klasični cilji vlade se nanašajo na zagotavljanje primerne poslovne okolja, enakomerno delitev dohodka, visoko socialno varnost, kakovostno šolstvo in zdravstvo ter na uspešen menedžment gospodarske rasti. *Koncept trajnostnega razvoja pa daje klasičnim vladnim ciljem uteži: večje varstvo okolja, poudarek socialnemu kapitalu, skladen regionalni razvoj ...* Bistvo trajnostnega razvoja je usklajeno delovanje posameznih področij: gospodarstvo (rast v smislu količine in kakovosti); socialno področje (dobro delovanje javnih institucij, socialna stabilnost ter čim večja dohodkovna enakost; okolje (stabilen ekosistem, zdravo okolje, razvoj okolja, varstvo in trajnostna raba naravnih virov). Gospodarstvo ne pomeni v življenju posameznika vse, ampak brez gospodarstva postane tisto vse nič. Ko socialnim, kulturnim in ekološkim potrebam stojijo nasproti gospodarski potenciali, ki ustvarjajo dodano vrednost, nastajajo določena nasprotja, ki se uspešno rešujejo v okviru trajnostnega koncepta. Ključno je predvsem nasprotje med biotsko raznovrstnostjo, mejami narave in človeštvom, njegovimi potrebami in materialnim razvojem, ki izčrpa naravne vire in ni dolgoročno vzdržen.

Razvoj vključuje uporabo človeških, fizičnih, naravnih in finančnih virov na takšen način, da se učinkovito in perspektivno zadovolji povpraševanje na trgih ter druge človekove potrebe. Koncept trajnostnega razvoja se ne usmerja samo na industrijska, komercialna in finančna področja, ampak zajema tudi infrastrukturo, šolstvo, zdravstvo, turizem, okolje itd. Ker je razvoj ne le v interesu javnega sektorja, ampak tudi zasebnega sektorja, je treba doseči *večje upoštevanje socialnih in okoljskih komponent razvoja tudi pri menedžmentu podjetij.*

Slika 1: Primer modela soodvisnosti gospodarskega, socialnega in okoljskega področja

Vir: Frameworks to Measure Sustainable Development (OECD 2000).

Od tod izhaja, da je razvoj trajnostni kadar (i) je življenje kakovostno (revščina je omejena na minimum in s tem je minimirana tudi nevarnost neohranjanja naravnega okolja); (ii) ni izčrpavanja neobnovljivih virov (nafta, premog ...) in (iii) onesnaževanja ni oziroma je minimalno. Pogoji za takšen razvoj pa so: javnofinančno in makroekonomsko ravnotežje; vrhunsko znanje in tehnologije (npr. informatizacija, eko-tehnologije, RR obnovljivih virov ...); kakovost in učinkovitost (povezava s konkurenčnostjo); vrednote in dober sistem izobraževanja, zdravstveno varstvo, družbena vključenost (participativnost in kohezija). To pomeni, da je s trajnostnimi kazalci treba zaobseči predvsem *kakovost življenja, ki je nedvomno povezana s temeljnimi gospodarskimi in socialnimi vsebinami* (zaposlenost – starejši, ženske; življenjski stroški – inflacija; izdatki za izobraževanje; dostop do interneta; stopnja revščine; šolanje; stopnja rasti BDP) *in naravo oziroma okoljem* (energetska intenzivnost, priključenost na kanalizacijo, pitna voda, kakovost zraka, razvoj okolja itd.). Poleg tega je pomembno dati poseben poudarek prostorskemu in regionalnemu razvoju.

4 Eko-socialni model gospodarstva

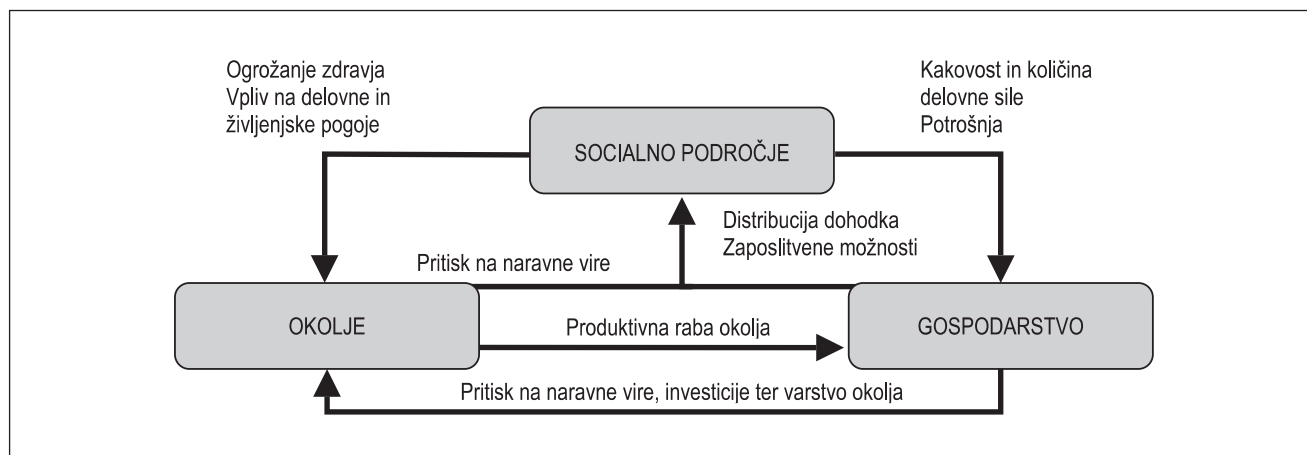
Razvoj gospodarstva pogojuje njegova internacionalizacija, socialna kohezija, okoljska regulativa in druge vladne politike ter poslovno okolje v državi. V literaturi o gospodarski rasti in razvoju (npr. Romer: Two strategies for economic development, 1992) se poudarja *povečan pomen specialnega znanja kot dejavnika razvoja*. Klasični dejavniki razvoja, kot so varčevanje, investicije, makroekonomska politika, davčne olajšave, ne jamčijo več trajnostne gospodarske rasti, če se ne uspe ustvariti večja vrednost iz

razpoložljivih danosti države (naravni viri, človeški kapital). North (1990) izpostavlja sposobnost institucij, da se prilagajajo spremembam v svetovnem gospodarstvu ter ob tem razvijajo nove zakone ter prakso, ki omogoča gospodarstvu nadaljnji razvoj. Institucionalni napredek je pogojen s specialnim znanjem, ki je pridobljeno ne le v izobraževalnem procesu, ampak predvsem v praksi.

Vloga izobrazbe, zdravja in drugih človekovih kvalitet v razvoju je daljnosežna. S tem ko pridobivajo na pomenu nematerialni dejavniki, postaja vse pomembnejši človekov razvoj. Ljudje (delo) niso le proizvodni dejavnik, ampak so bistvo in cilj razvoja. Razvoj mora povečevati kakovost življenja in biti namenjen ljudem. To, da se ljudi upošteva tudi kot cilj razvoja je bilo vodilo že pri pripravi prvega Poročila o človekovem razvoju (Human Development Report 1990). Vpliv izobraževanja, usposabljanja na delovnem mestu, zdravstva, se kaže ne le v gospodarstvu (povečanje produktivnosti), ampak tudi v družbi nasploh (povečanje ustvarjalnosti). S trajnostnega vidika je treba tudi ohraniti naravo in življenjski prostor ljudi in drugih bitij, kar pa spet lahko dosežemo le, če postavimo v središče razvoja človeka in njegove vrednote.

Države, ki imajo visok dohodek na prebivalca, so običajno tudi visoko uvrščene po indeksu človekovega razvoja. Kakovost življenja pa ni odvisna samo od osebnega dohodka, temveč tudi od drugih gospodarskih, okoljskih in družbenih okoliščin. Na primer epidemiološke razmere, v katerih človek živi, vplivajo na obolevanost in umrljivost. Dostopnost zdravstvene oskrbe in sistem zdravstvenega zavarovanja (javnega in zasebnega) pomembno vplivata na

Slika 2: Povezanost razvojnih sestavin

Vir: Towards Sustainable Development (OECD 2000, 141).

kakovost življenja. Tudi osnovno izobraževanje, urejenost urbanega življenja in številne druge okoliščine sooblikujejo kakovost življenja. Zato lahko trajnostni razvoj proučujemo tudi preko kakovosti življenja. Nekateri socialni kazalci, kot je Ginijev indeks (dohodkovne neenakosti) ali delež prebivalstva, ki živi pod pragom revščine, posredno nakazujejo dostop do naravnih virov in čistega okolja. Tisti del prebivalstva, ki živi pod pragom revščine, je izpostavljen netrajnostnim okoliščinam (slaba komunalna opremljenost, umazano okolje, slabe sanitarne razmere). Dohodkovne razlike se povečujejo v večini razvitih držav. V Silicijevi dolini ter v Singapuru je dohodek zgornje petine najbogatejših približno desetkrat večji od spodnje petine najrevnejših. Ta trend je posledica zamiranja socialne države, ki sicer zagotavlja socialno pravičnost preko izobraževanja, zdravstva ter socialnih transferjev (Castells in Himanen 2002). V študijah Evropske unije se pogosto uporablja izraz *socialna izključenost* (»social exclusion«). Mnoge vlade članic EU so namreč nasprotovale izrazu revščina (angl. poverty), ker so glede merjenja revščine pogledi zelo neenotni. Leta 1974 je Francoz Lenoir v svoji publikaciji »Les Exclus, un Français sur Dix« prvi opredelil pojem socialne izključenosti kot skupino ljudi, ki ni vključena v sistem socialne varnosti.

Evropska komisija opredeljuje socialno izključenost kot posledico neučinkovitosti na štirih ravneh oziroma navaja, da se socialna izključenost pojavlja, ko ne delujejo naslednji sistemi (Mayes, Bergham in Salais 2001): (i) demokratičen in pravni sistem, ki zagotavlja družbeno integracijo, (ii) trg delovne sile, ki zagotavlja gospodarsko integracijo, (iii) sistem nacionalne blaginje, ki spodbuja socialno integracijo, (iv) družine in družbeni sistem, ki zagotavljajo osebno integracijo.

Spreminjajoče tehnologije, intenzivna globalna integracija ter potreba po nadgrajevanju obstoječega znanja močno vplivajo na evropski socialni model. Ker bo imel storitveni sektor vedno večji delež po številu zaposlenih, pomeni to drugačne zahteve glede znanja in izkušenj ter večjo fleksibilnost trga dela (razmah zaposlenosti za skrajšan delovni čas). Evropski izziv ni le dohiti ZDA pri uvajanju informacijske tehnologije, ampak tudi preprečiti, da ne bi ta

proces poslabšal socialne kohezije. Treba je dvigniti raven izobraženosti ter znanja, kar pa je v veliki meri odvisno od socialne politike (Esping-Andersen 2002). Za razliko od prejšnje razvojne paradigme (19. in 20. stoletje), ki je temeljila na velikih količinah fizičnega kapitala, surovin ter neizobražene delovne sile, se nova razvojna paradigma manj naslanja na tradicionalne dejavnike. Razmah informacijske tehnologije ter povečana konkurenca na globalnih trgih sta ustvarila dodaten pritisk na znižanje plač nizko kvalificiranih delavcev. Manjše povpraševanje po nizkokvalificiranih delavcih je povečalo strukturno brezposelnost ter dohodkovne razlike v osemdesetih letih (Hamalainen 2003). Ob tem je tudi v EU vidna visoka brezposelnost, staranje prebivalstva ter s tem povečani stroški pokojninskega in zdravstvenega sistema. Poleg tega so v večini članic EU kriteriji konvergence v monetarno unijo omejili javno porabo ter javno zadolževanje, kar je spet negativno vplivalo na obstoječ socialni model.

Posledično industrijske države v zadnjem času spreminjajo vlogo vlade glede na novo razvojno paradigmo v 21. stoletju, to pomeni, da dajejo drugačno težo glavnima vlogama vlade: (i) gospodarski učinkovitosti ter (ii) socialni koheziji in varstvu okolja. Ker sta si ti dve vlogi često nasprotujoči, je nujno, da vlade najprej namenjajo več pozornosti gospodarski učinkovitosti. Pojasnimo, zakaj tako. Ob naraščajoči globalni konkurenci in večji mobilnosti proizvodnih dejavnikov prihajajo tiste države, ki ne zagotovijo ustreznega institucionalnega in poslovnega okolja za konkurenčno delovanje gospodarstva, v položaj, ko ne morejo konkurirati z vidika globalnih naložb. Ob tem se njihova lokacijska privlačnost zmanjšuje, s tem pa upada tudi gospodarska učinkovitost. Slabša gospodarska učinkovitost dodatno zavira socialne spremembe v prihodnosti, ko manjši davčni prihodki v primerjavi z enakimi socialnimi izdatki povzročajo dolgoročni fiskalni primanjkljaj. Zato je za državo boljše, da naredi nekoliko manj boleče spremembe na socialnem področju takoj in s tem zagotovi razvoj dinamične socialne družbe, kot pa da se zanaša na radikalne spremembe v bližnji prihodnosti.

Prejšnja Strategija gospodarskega razvoja Slovenije je bila strategija tranzicije in prilagajanja, ki je poudarjala predvsem utrditev makroekonomske stabilnosti, strukturne in institucionalne reforme z uveljavljanjem institucij tržne ekonomije in polnim delovanjem gospodarskih subjektov v tem okviru ter uskladitev pravnega, institucionalnega in systemskega okvira s tistim v EU (SGRS 2001–2006, 14). In ta strategija še vedno ni izčrpana, vendar pa lahko šele zdaj začnejo vstopati v ospredje tudi novi izzivi, ki so opredeljeni s članstvom v EU, globalizacijo in informacijsko družbo, npr. razvoj informacijske in komunikacijske tehnologije, vloga človeškega kapitala – znanje, inovativnost, organizacija, socialne interakcije, vključenost, raziskovanje, razvojna vloga okolja, infrastruktura varstva okolja ... (SGRS 2001–2006, 6–8, 17). Ker sile trga same po sebi ne ustvarjajo odgovornosti za okolje (naravo) s svojimi kratkoročnimi cilji in prioriteta, je vloga politike na tem področju odločilna. Ključni instrumenti za izboljšanje obstoječega položaja so: močnejša tržna regulacija pri uresničevanju trajnostnega razvoja, večja integriranost in harmonizacija vladnih politik ter dodatna podpora znanstveno-raziskovalni sferi. Še posebej pomembno vlogo v trajnostnem razvoju pa imajo *inovacije*. To je zato, ker trajnostni razvoj zahteva velike spremembe izdelkov in storitev, ki jih ustvarjamo. Potrebne so spremembe tudi v proizvodnji, distribuciji ter načinu njihove uporabe. Na Švedskem in Finskem, ki imata najbolj razvito raziskovalno-razvojno sfero v EU, se opaža povečanje deleža visokotehnoloških panog v bruto dodani vrednosti (na preko 20 %, OECD) ter zmanjševanje deleža tistih panog, ki so intenzivne na virih. Takšen strukturni premik je ugoden tako z vidika varstva okolja kot širše, z vidika trajnostnega razvoja (npr. razvoj človeškega kapitala). Slovenski prenizek delež visokotehnoloških panog v bruto dodani vrednosti (po oceni manj kot 10 %) nakazuje, da je slovenska raziskovalno-razvojna sfera premalo učinkovita.

Do začetka osemdesetih let je neoklasična ekonomska teorija trdila, da trg komajda vpliva na tehnološki razvoj. Klasičen inovacijski proces naj bi potekal znotraj raziskovalno-razvojnih dejavnosti, ki ustvarjajo novo znanje in ga prenašajo v proizvodne procese preko natančno določenih faz. Ta teorija je naletela na številne kritike zaradi pomanjkljivega opisa inovacij in zato, ker se je prevelik poudarek dajal samo raziskavam in razvoju. Sodobna inovacijska teorija trdi, da so *strateško obnašanje in povezave podjetij, tako kot sodelovanje med podjetji, raziskovalnimi ustanovami, univerzami in drugimi ustanovami, bistvo inovacijskega procesa*. Inovacije so proces, ki se uspešno razvija v omrežju, kjer obstajajo močne povezave med dobavitelji, kupci, storitvami, znanjem in tehnologijo, vključno z javno infrastrukturo, ki ustvarja znanje, univerze, raziskovalne inštitute. Za pridobitev novega znanja pa je pogosto potrebno sodelovanje z uporabniki, kar zahteva sodelovanje z dobavitelji surovin in komponent v proizvodno-storitveni in inovacijski verigi, ki tvorijo industrijski grozd. Razvoj visokotehnoloških panog pa sovпада tudi z razvojem človeškega kapitala ter z manjšo degradacijo okolja.

5 Razvoj benchmarking metode za spremljanje trajnosti in konkurenčnosti

Benchmarking je metoda primerjanja dosežkov, ki omogoča njihovo *razvrstitev na lestvici* dosežkov. Njegov namen v ekonomski analizi je na primer *ugotavljanje prednosti in slabosti* v primerjavi z drugimi državami, ki slovijo po tem, da so najboljše na področju, na katerem želimo, še napredovati. Lahko je samostojna metoda, čeprav analiza SWOT brez benchmarkinga ni mogoča. Ni nujno, da je benchmarking znotraj analize SWOT eksplicitno obravnavan, vendar obstaja takoj, ko se lotimo primerjave sistema z drugimi sistemi (državami, konkurenčnimi podjetji, programi itd.). Z letnim spremljanjem rezultatov benchmarkinga je mogoče zaznati tudi dolgoročni trend dosežkov na področju, ki ga spremljamo (Erker 2003 25). Benchmarking ne izboljšuje našega položaja, vendar nam daje informacijo, ki jo lahko izkoristimo za napredek.

Benchmarking na mikroravni pomeni merjenje lastnih rezultatov v primerjavi z drugimi oziroma primerjanje lastne strategije s strategijo konkurentov ter primerjanje poslovnih procesov, proizvodov, tehničnih rešitev ali posameznih funkcij z namenom, da se naučimo, kako bi lahko postali najboljši. Benchmarking metoda je bila razvita v zasebnem sektorju kot orodje za povečevanje uspešnosti podjetij. Osnovna ideja izhaja iz tega, da so nekatera podjetja bolj uspešna od drugih ter da je to posledica strategije in delovanja, kar je do določene mere prenosljivo iz enega v drugo podjetje. Sistematično vrednotenje najboljših podjetij ter ocenjevanje njihovih strategij poraja ideje o tem, kako lahko postanemo boljši. Benchmarking je orodje za podporo menedžerskih strategij. Star pristop določanja ciljev je izpuščal systemske spremembe ter se je osredotočal samo na tržne spremembe. Cilji so se postavljali glede na rezultate minulega leta. Določali so se cilji, kot na primer povečati prodajo za deset odstotkov, zmanjšati stroške za petnajst odstotkov, izboljšati produktivnosti za dvajset odstotkov glede na predhodno leto. Takšen pristop ne pove nič tem, kakšno je trenutno poslovanje podjetja in kako lahko izboljšamo izhodiščni položaj. Pri tem se na primer ne upošteva, kaj počne konkurenca, kako se spreminjata tehnologija in trg ter kateri so ključni vzvodi za napredek podjetja. Če želijo menedžerji imeti status quo pri poslovanju podjetja, potem zagotovo ne uporabljajo benchmarkinga. Vsako podjetje, ki želi priti v svetovni vrh, biti konkurenčno sposobno na dolgi rok, napredovati ter preživeti v dolgoročnem smislu, bi moralo sprejeti benchmarking.

Razlogi za uveljavljanje benchmarkinga so: (1) Globalna konkurenca. Medtem ko postajajo trgi držav vse dostopnejši, podjetja spoznavajo, da je učenje od svojih konkurentov recept za preživetje na globalnem trgu. (2) Nagrade za kakovost. Povečan interes za ameriško nagrado Malcolm Baldrige in za evropsko nagrado za kakovost European Quality Award pospešuje uporabo benchmarkinga. Za pridobitev nagrade Malcolm Baldrige je potrebno, da podjetje pridobi na podlagi primerjalnih analiz 510 od 1000 točk. Podoben primer so certifikati ISO (9000 in 14000). (3) Stalne izboljšave. Povečuje se zavedanje menedžmenta,

kakšen je realen zaostanek podjetja za konkurenti. Pri tem postaja jasno, da majhne izboljšave, ki niso systemske narave, ne zadoščajo več (Bandell, Boulter in Goodstadt 1998).

Benchmarking se je najprej izvajal na izdelkih, kasneje še na procesih in sistemih. Na makroekonomski ravni se je začel benchmarking izvajati najprej na nacionalnih inovacijskih sistemih. Povod za razvoj nacionalnih inovacijskih sistemov in njihovega benchmarkinga je bila vedno večja vključenost držav v mednarodno menjavo in z njo povečana skrb za dovršenost in popolnost izvoznih izdelkov in storitev. Zato se je v sredini osemdesetih let začel poudarjati pomen inovacijskih sistemov kot sistemov povezav in sinergij med laboratoriji R&R in tehničnimi inštituti na eni strani ter proizvodnjo na drugi strani. Koncept nacionalnega inovacijskega sistema je bil prvič prikazan na primeru Japonske (Freeman 1987) in je bil zelo hitro široko sprejet pri večini strokovnjakov za tehnološki in gospodarski razvoj (Nelson 1988; Lundvall 1988). Z različnimi primerjavami med državami se je koncept nacionalnega inovacijskega sistema začel širiti. Sodelovanje med industrijo in univerzo, razlike v izobraževalnih sistemih, kakovost finančnega sistema so pridobili na pomenu kot dejavniki razvoja države. Zaradi vse večjih komplikacij okoli nacionalnega inovacijskega sistema so začele razne mednarodne ustanove, kot so OECD, EC, UNSTAD ter WB izdelovati sisteme kazalcev za benchmarking nacionalnih inovacijskih sistemov.

Celostno pojmovanje razvoja (gospodarska, socialna in okoljska komponenta) vse pogosteje spremlja benchmarking, kot pomemben instrument za izboljšanje kakovosti in učinkovitosti javnega sektorja (šole, bolnišnice, univerze, administracija). Država ima namreč na razvoj zasebnega sektorja precej manjši vpliv, javni sektor pa je drugačen zato, ker nima tako jasnih ciljev kot podjetje. Razlog, zakaj je benchmarking postal v zadnjem času tako zanimiv, je ta, da je v informacijski dobi na razpolago veliko dostopnih informacij, tako da mednarodne institucije, kot so OECD, EUROSTAT, WORLD BANK, UNICEF spremljajo razvoj držav na podlagi mnogih kazalcev.

Pri proučevanju sistemov (podjetje, nacionalni inovacijski sistem, industrijski grozd, regija, država) odkrivamo dejavnike, ki jih modeli gospodarske rasti zanemarjajo. Predvsem organizacijski vidik je tisti, ki lahko odločilno prispeva h gospodarski rasti. Razlog se skriva tudi v tem, da pri benchmarkingu uporabljamo tudi mnenjske ankete med menedžerji in predstavniki državne administracije in civilne družbe ter s tem zajamemo tudi tiste dejavnike, ki jih redne statistične raziskave ekonomskih agregatov ne zajamejo.

Za podjetja je pomembno, da razvijejo trajnostne konkurenčne prednosti. *Trajnost konkurenčne prednosti* pa je ključni pogoj dolgoročne dobičkonosnosti in nenehnega izboljševanja delovnih pogojev v podjetjih. *Prednost sistema je trajna, kadar jo obstoječi in potencialni konkurenti ne morejo podvojiti* (Lippman in Rumelt 1982; Barney 1986). Za dosego tako dobre pozicije morajo imeti systemske

determinante konkurenčne prednosti posebne lastnosti oziroma morajo biti vredne, redke; ne da se jih povsem (posnemati) podvojiti, ne da se jih nadomestiti, niso ločljive od sistema. Zaradi oblikovanja enotnega evropskega trga ter evropske monetarne unije se od *javnega sektorja v EU* zahteva večja učinkovitost in koristnost za državljane. Odločitev za trajnostni razvoj pomeni tudi modernizacijo javnega sektorja. Prav s kazalci pa je mogoče transparentno predstaviti ljudem napredek javnega sektorja in, še več, pridobiti razvojni konsenz (državljani, politiki, javni uslužbenci, mediji). Članice EU uporabljajo številne kazalce: 156 kazalcev za trg delovne sile ter socialno področje, 115 kazalcev za področje okoljske politike, 118 kazalcev za področje zdravstvene politike ter zaščite potrošnikov, 141 kazalcev za področje transporta, 100 kazalcev za področje davčne administracije, 8 kazalcev za področje javne varnosti in 71 kazalcev za področje sodstva. EU prakticira metodo benchmarking zlasti za spremljanje napredka na naslednjih področjih: (1) trg delovne sile, (2) zdravstven sistem, (3) varstvo okolja, (4) javna varnost/policija, (5) sodstvo, (6) davčna administracija, (7) socialna varnost, (8), razvoj malih in srednje velikih podjetij, (9) zapori, (10) izobraževanje, (11) zaščita potrošnikov ter (12) energetika. Ker je razvoj sistemov kazalcev še v teku, lahko pričakujemo razširitev njihove uporabe še na druga področja (Public Management On-Line Newsletter, No 14, 1999: The Use of Performance Indicators in the European Union: Perspectives on International Benchmarking). Pomembno je, da *država razvije primerno okolje*, v katerem se lahko podjetja in ljudje razvijajo: produktivni viri (npr. specifičen izobraževalni sistem), tehnologije (npr. nacionalna infrastruktura R&R), organizacijski dogovori (mednarodne organizacije, sporazumi, dogovori), načini trženja (npr. pogoji posebne ponudbe in povpraševanja), mednarodne poslovne aktivnosti (npr. odnosi in zaveznitva med državami, ki so se izoblikovali v zgodovini) in vladna politika (posebna podpora in načini delovanja).

Kogut (1991) pravi, da k dolgoročni konkurenčni prednosti držav ne pripomorejo samo investicije v akumulacijo virov in stalno nadgrajevanje, temveč tudi učinkovitost njihovih »dominantnih organizacijskih pristopov« (Kogut 1991). Države imajo različne organizacijske ureditve in te razlike skupaj z njihovim vplivanjem na razvoj so opazne šele na dolgi rok. Eden izmed razlogov za *dolgoročno organizacijskih razlik* so posebne zgodovinske okoliščine, v katerih se oblikujejo organizacijske strategije. Razlike v zgodovinskih okoliščinah posameznih držav pogojujejo organizacijske poti tako, da organizacijske inovacije temeljijo na prejšnjih, tako z vidika postopnosti kot akumulacije. Odvisnost od ustaljene poti omejuje širitev uspešnih organizacijskih ureditev v druge države. Tudi družbena kompleksnost in vzročna nejasnost institucionalno umeščenih organizacijskih ureditev ovirata širitev določenih organizacijskih ureditev preko meja. Ker so organizacije umeščene v kompleksna institucionalna ogrodja, ki se med državami razlikujejo, je za podjetja težko prenašati uspešne organizacijske inovacije iz drugih držav. Pomembna organizacijska inovacija pogosto zahteva temu

ustrezne spremembe v samem institucionalnem ustroju. Mnoga podjetja, vladne in mednarodne organizacije (npr. OECD in EU) so začele z benchmarkingom v podobnih organizacijah v drugih državah, da bi ugotovile močne in šibke točke svojih organizacij in ekonomij ter bi lahko predlagale način za izboljšanje lastne konkurenčnosti. Benchmarking primerja posamezne determinante konkurenčnosti v podjetjih in državah s predpostavko, da je vsaka determinanta nekje na svetu najbolj izpopolnjena. Ob tem je treba poudariti, da se metoda benchmarkinga uporablja samo ob dobrem poznavanju zgodovinskih in strukturnih razlik med družbeno-ekonomskimi sistemi. Razlog, zakaj ne moremo doseči skladne celote samo s sestavljanjem posameznih elementov, je ta, da je primernost vsake posamezne ureditve znotraj spontanega (družbenega) reda odvisna od celotnega sistema. Vsaka posamezna sprememba v sistemu nam da premalo informacij o tem, kako bi sistem deloval v različnem okolju. Seveda pa so nekateri elementi družbeno-ekonomskih sistemov lažje prenosljivi v druga okolja kot drugi.

6 Sistem kazalcev trajnostnega razvoja za Slovenijo

Spremljanje trajnosti razvoja s standardiziranimi merili (angl. monitoring) ter izračunavanje transparentnih kazalcev (statistika) in njihovo vrednotenje so integrirane tehnike za fokusiranje široko zasnovane javne razprave. Kazalci so eno od preprostejših orodij integralne obravnave razvojnih izzivov. Čeprav praviloma zaradi prehudih metodoloških zahtev niso urejeni v konsistenten sistem, primerljiv na primer s sistemom nacionalnih računov, so zelo uporabno orodje za urejeno spodbujanje razprave o nekem pojavu z različnih zornih kotov – politično relevantnost dajejo kazalcem o okolju in razvoju njihova horizontalna (mednarodna) primerljivost, napovedljivost, problemsko povezana uporaba več posamičnih kazalcev za izražanje abstraktnjših pojavov, npr. implementacijski deficit, človekov razvoj, pristno varčevanje itd.¹

Poskus izbora kazalcev trajnostnega razvoja za državo spada med zahtevnejše naloge spremljanja in vrednotenja trajnosti. Težavnost združene uporabe številnih kazalcev posledično pomeni tudi težavnost interpretacije kazalcev izven njihove časovne in prostorske (mikro)določenosti (Erker 2003, 40). Lasten sistem kazalcev trajnostnega razvoja je metodološko orodje za spremljanje trajnostnega razvoja (vrednotenje strateških ciljev in usmeritev Slovenije na vseh treh področjih ustvarjanja blaginje – gospodarskem, socialnem in okoljskem) pri vključevanju Slovenije v EU. Namen tega orodja je spremljati slovenski napredek v smeri trajnostnega razvoja, ovrednotiti zaostanek za EU oziroma identificirati kritična področja ter kreirati politike, katerih namen je dvig kakovosti življenja ter bolj usklajen razvoj. Kakovost sistema kazalcev je v veliki meri odvisna od kakovosti nacionalne statistike ter od tega, v kolikšni meri te zajemajo okoljski in socialni razvoj. Če so okoljski kazalci zbrani iz drugih publikacij, kot na primer socialni in gospodarski, se lahko

pojavi težave pri celostnem pojmovanju in proučevanju razvoja (problemi neenakih podatkovnih serij, ravni primerjanja – lokalna, nacionalna ...).

Pred postavitvijo kazalcev potrebujemo jasno sliko o bolj in manj ključnih področjih, ki zaokrožajo trajnostni razvoj ter dajejo dovolj dobro izhodišče za monitoring napredka pri posameznih determinantah razvoja. V prispevku navajamo izbor kazalcev, ki je razultat raziskave z naslovom *Soodvisnost komponent trajnostnega razvoja pri vključevanju Slovenije v EU*. Primarni podatki izhajajo iz nacionalnih statistik, mednarodnih publikacij, anket med menedžerji (IMD in WEF) ter drugih raziskav.

Lasten sistem kazalcev služi številnim namenom: (i) izkazovanju slike trajnostnega razvoja v Sloveniji ter v članicah EU, (ii) iskanju glavnih slabosti, pomanjkljivosti in nevarnosti preteklega in obstoječega razvoja, (iii) iskanju glavnih prednosti, priložnosti razvoja, (iv) ugotavljanju usklajenosti med gospodarskim socialnim in okoljskim razvojem (angl. *balanced way*), (v) ugotavljanju uspešnosti države (vlade) pri uresničevanju trajnostnega razvoja, (vi) ugotavljanju integriranosti razvoja (npr. vključevanje okoljske politike v posamezne sektorje, kot so kmetijstvo, transport, energetika in industrija).

Dinamična narava kazalcev se kaže v njihovem nenehnem spreminjanju in razvoju v času, saj je njihova osnovna karakteristika prav odzivanje na spremembe v spoznanjih in razpoložljivosti podatkov. Na tem mestu je treba povedati, da številni socialni elementi vplivajo takoj ali z zamikom na stanje okolja, in obratno, okoljski elementi imajo socialne implikacije. Enako velja za odnos gospodarstvo – okolje.

Pri postavitvi lastnega sistema kazalcev moramo biti pozorni na naslednja dejstva:

- 1) Kazalci so izbrani tako, da *zaokrožajo posamezna področja, ki so primerna za interpretacijo*. Pri interpretaciji pojavov izhajamo iz tega, da so kazalci merljive informacije, ki *omogočajo pojasnjevanje, zakaj se določene stvari okoli nas spreminjajo* skozi čas. Konvencionalni ekonomski razvoj je spremljajo merjenje uspešnosti gospodarstva z nekaj ključnimi ekonomskimi kazalci, kot so produktivnost, stopnja zaposlenosti, višina inflacije, plačilna bilanca. Na ta način smo dobili splošno sliko o gospodarstvu, vendar pa ti kazalci niso razložili, zakaj prihaja do določenih sprememb in kaj jih povzroča.
- 2) Kazalci so *merljivi ter mednarodno usklajeni* tako, da omogočajo ocenitev slovenskega položaja v vzorcu izbranih držav (npr. članice EU). Kazalec mora temeljiti na informaciji, s pomočjo katere lahko *primerjamo različna geografska območja (družbe, kulture)*, pri tem pa ne izgubimo realne primerjave.
- 3) Ker trajnostni razvoj zaokroža gospodarski, socialni ter okoljski razvoj, mora izbor kazalcev zajeti vsa tri področja z namenom *spremljanja uravnoteženosti in trajnosti vseh treh sestavin nacionalnega razvoja*. Trajnosten razvoj ni samo seštevek vseh treh področij, ampak precej več. Trajnosten razvoj zadovoljuje potrebe sedanje generacije, ne da bi zato poslabševal priložnosti

¹ Iz intervjuja z mag. Radej, UMAR, 15. VI. 2003.

Tabela 1: Končni izbor gospodarskih kazalcev

Šifra	Opis skupine, (pod)področja, kazalca	Način merjenja
1	GOSPODARSKI KAZALCI	
1.1	Domače gospodarstvo	
1.1.1	Velikost in rast in blaginja	
	BDP na prebivalca (ppp)	USD-ppp
	Rast BDP	%
1.1.2	Investicije in varčevanje	
	Investicije v osnovna sredstva	% BDP
	Bruto domače varčevanje – rast	%
1.1.4	Produktivnost	
	Produktivnost	BDP/zap. v USD
	Rast produktivnosti – kmetijstvo	%
	Rast produktivnosti – industrija	%
	Rast produktivnosti – storitve	%
1.1.5	Gospodarska struktura	
	Realna stopnja rasti – kmetijstvo, industrija, storitve	% BDP
1.1.6	Javne finance	
	Saldo tekočega računa	% BDP
	Saldo javnih financ	% BDP
	Zunanjetrgovinska bilanca	% BDP
	Inflacija	%
1.2	Inovacijski kazalci	
1.2.1	Človeški viri	
	Raziskovalno – razvojno osebje (FTE) v podjetjih	FTE
	Raziskovalno – razvojno osebje (FTE) v državnem sektorju	FTE
	Raziskovalno – razvojno osebje (FTE) v visokem šolstvu	FTE
1.2.2	Ustvarjanje novega znanja	
	Aplikacija patentov v EPO	v 000
	Rast aplikacije patentov v EPO	st. rasti
	Št. aplikacij patentov v EPO na prebivalca	št./mio preb.
1.2.3	Prenos in uporaba znanja	
	Običajnost odpiranja novih podjetij v državi – število dovoljenj za odprtje podjetja	št. dovoljenj,
	Običajnost odpiranja novih podjetij v državi – število potrebnih dni za odprtje podjetja	št. potrebnih dni
	Občutek menedžmenta za podjetništvo	anketa
	Število izdanih certifikatov ISO 9000	št. (kumulativa)
	Tvegani kapital je lahko dosegljiv za razvoj podjetij	anketa
	Kulturna nagnjenost k tveganju (fleksibilnost in prilagodljivost ljudi)	anketa
1.2.4	Financiranje inovacij	
	Izdatki za RR dejavnost – absolutna vrednost	mio. EUR
	Izdatki za RR dejavnost – delež v BDP	% BDP
	Izdatki za raziskovalno-razvojno dejavnost – podjetja	mio. EUR
	Izdatki za raziskovalno-razvojno dejavnost – vlada	mio. EUR
	Izdatki za raziskovalno-razvojno dejavnost – visoko šolstvo	mio. EUR
1.3	Infrastruktura	
1.3.1	Gradnja stanovanj in urbanizacija	
	Povprečno število sob na prebivalca	št
	Urbanizacija	anketa
1.3.2	Promet	
	Gostota cestnega omrežja	dolžina v km/km ²
	Gostota železniškega omrežja	dolžina v km/km ²
	Učinkovitost infrastrukture z vidika dobave blaga in storitev	anketa
	Vzdrževanje in razvoj prometne infrastrukture	1 do 10
	Število prebivalcev na osebni avto	št.
1.3.3	Energetika (proiz., prenos., distrib.)	
	Skupna proizvodnja primarne energije	mio. toe
	Energetska samozadostnost	% potreb toe
1.3.4	Informacijska družba	
	Število strežnikov na 100 prebivalcev	št./100 preb.
	Uporabniki interneta	št./100 preb.
	Število prenosnih telefonov	št./100 preb.

prihodnjih za zadovoljitev njihovih. Pri tem se gospodarska trajnost pojmuje kot »sposobnost gospodarskih enot, da z izboljšanjem učinkovitosti in smotrov gospodarjenja vsaj obnavljajo doseženo raven materialne blaginje in pri tem ne ogrožajo nematerialnih priložnosti ustvarjanja blaginje«, družbena trajnost se pojmuje kot »združevanje posamičnih ekonomskih

omejitev v skupinske« in okoljska trajnost kot »zvišanje obnovljivosti iz naravnih bogastev ustvarjene blaginje«. Uravnoveženi razvoj pa pomeni približno enako razvitost ali izboljšanje vseh treh integralnih sestavin trajnosti, gospodarske, družbene in okoljske (Radej 2002). V našem naboru je število kazalcev na vseh treh razvojnih področjih približno uravnoveženo.

Tabela 2: Končni izbor socialnih kazalcev

Šifra	Opis skupine, (pod)področja, kazalca	Način merjenja
2.	SOCIALNI KAZALCI	
2.1	Prebivalstvo	
	Letna stopnja rasti prebivalstva	Letna st. rasti na 1000 preb.
	Gostota prebivalstva	(število preb. na km ²)
2.2	Zaposlenost	
2.2.1	Klasični kazalci zaposlenosti	
	Število zaposlenih, ki so starejši od 15 let	
	Zaposlenost – kmetijstvo	%
	Zaposlenost – industrija	%
	Zaposlenost – storitve	%
	Stopnja brezposlenosti	ILO (v %)
2.2.2	Zaposlenost po starostnih skupinah	
	Brezposlenost mladih – starost 15–24 let	% aktivne mlade pop.
	Stopnja zaposlenosti pri starejših – starost 55–64 let	v 000
2.2.3	Prožnost trga delovne sile	
	Delež zaposlenih za skrajšan delovni čas glede na vse zaposlene	%
	Delež samozaposlenih glede na vse zaposlene	%
	Regulacija trga delovne sile (odpuščanje in najemanje delavcev, minimalne plače itd. dopušča zadostno fleksibilnost)	anketa (1–10)
2.3	Konkurenčna naravnost vladnih politik	
	Politični sistem sprejema gospodarske izzive	anketa
	Pravni okvir podpira konkurenčnost gospodarstva	anketa
	Zakonodaja o varstvu konkurence odpravlja nekorektno konkurenco	anketa
2.4	Izobrazba	
2.4.1	Dosežki (izobraženost in znanje)	
	Izobraževalni sistem zadovoljuje potrebe konkurenčne ekonomije	anketa
	Število univerzitetnih diplomantov (ISCED 5 in 6) na področju ZT (20–29 let)	št./1000 preb.
	Univerza zadovoljuje potrebe konkurenčnega gospodarstva	anketa
2.4.2	Vključenost (v pos. vrsto šolanja) in vlaganja	
	Terciarno izobraževanje (delež prebivalstva 25–34 let z univerzitetno izobrazbo)	%
	Javni izdatki za izobraževanje	% BDP
2.4.3	Učinkovitost (notranja in zunanja – na trgu)	
	Ekonomska pismenost	anketa
2.5	Zdravje	
2.5.1	Financiranje zdravstva	
	Celotni izdatki za zdravstvo	% BDP
	Javni izdatki, kot delež celotnih izdatkov	%
2.5.2	Preventiva (preskrbljenost ...)	
	Zdravstvena Infrastruktura	anketa
	Število zdravnikov na 100.000 preb	št./100.000 preb
2.5.3	Bolezni in smrtnost	
	Stopnje smrtnosti zaradi dihalnih bolezni	st. smrtnosti
	Stopnje smrtnosti zaradi črevesnih infekcijskih bolezni	st. smrtnosti
	Razširjenost tuberkuloze	pojav na 100.000 preb
	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu – moški	št. let
	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu – ženske	št. let
	Pričakovana zdrava leta življenja	št. let
	Stopnja smrtnosti dojenčkov	št. na 1000 živorojenih
2.6	Kakovost življenja in trajnostna naravnost	
2.6.1	Kakovost življenja in revščina	
	Dohodkovna razdelitev pri gospodinjstvih – spodnjih 20 %	št.
	Dohodkovna razdelitev pri gospodinjstvih – zgornjih 20 %	št.
	Kakovost življenja	anketa
	Kriminaliteta	št./100.000 preb
2.6.2	Trajnostni razvoj kot prioriteta vlade	
	Trajnostni razvoj	anketa
	Socialna kohezija	anketa
	Kakovost delovanja vlade	anketa
2.6.3	Menedžerska odgovornost z vidika TR	
	Socialna odgovornost menedžmenta	anketa
	Zdravje, varnost, okolje	anketa

4) Ker želimo oceniti in spremljati uspešnost posameznih vladnih politik, so kazalci izbrani tako, da je mogoče zaznati napredek (nazadovanje) pri vladnih politikah. Poleg *objektivnih kazalcev*, smo v sistem vključili tudi *subjektivne kazalce* (mnenja menedžerjev), ki se *hitro odzivajo na politične spremembe*.

5) Običajno sistemi kazalcev trajnostnega razvoja sicer ne *spremljajo premikov na podjetniški ravni*. V našem primeru pa je tudi podjetništvo vključeno v nabor kazalcev, ker merjenje napredka podjetništva v trajnostni smeri standardi (ISO, aplikacije patentov, običajnost odpiranja novih podjetij ...) pomeni pravzaprav merjenje

Tabela 3: Končni izbor okoljskih kazalcev

Šifra	Opis skupine, (pod)področja, kazalca	Način merjenja
3.	OKOLJSKI KAZALCI	
3.1	Kazalci gonilnih sil	
3.1.1	Kmetijstvo in gozdarstvo	
	Uporaba gnojil na hektar kmetijske zemlje	100 g/ha
	Uporaba pesticidov na hektar obdelovalne zemlje	t aktivne snovi
	Neto letni prirastek lesa	1000 m ³
	Posek lesa	1000 m ³
	Indeks izkoriščanja lesne zaloge gozda	indeks
3.1.2	Energetika in obnovljivi naravni viri	
	Bruto domača poraba primarne energije na prebivalca	toe/preb
	Energetska intenzivnost	kJ/1USD BDP
	Proizvodnja energije iz obnovljivih virov	% proiz. prim energije
	Poraba vode – količina	Mio. m ³
	Poraba vode na prebivalca in intenzivnost rabe vode	m ³ /preb; % vira
3.2	Kazalci pritiskov	
3.2.1	Podnebne spremembe in ozonska plast	
	Emisije ogljikovega dioksida na enoto BDP	t/mio. USD BDP
	Emisije ogljikovega dioksida na prebivalca	t/preb
	Ozonu škodljive snovi	ODP t
3.2.2	Onesnaženost zraka	
	Emisije žveplovega dioksida	1000 t, kg/preb.
	Emisije dušikovih oksidov	1000 t, kg/preb.
3.2.3	Onesnaženost vod	
	Industrijsko onesnaževanje vod	kg BOD/dan/zap.
3.2.4	Odpadki	
	Komunalni odpadki	1000 t, kg/preb.
	Nevarni odpadki	1000 t, kg/preb.
	Proizvodni odpadki – energetika	1000 t
	Proizvodni odpadki – predelovalna industrija	1000 t
	Proizvodni odpadki – gradbeništvo	1000 t
3.3	Kazalci stanja	
3.3.1	Tla	
	Kmetijske površine	1000 ha
3.3.2	Biotska raznolikost	
	Število ogroženih rastlinskih	št.
	Število ogroženih živalskih vrst	št.
3.4	Kazalci odzivov	
3.4.1	Kazalci infrastrukturnih odzivov	
	Infrastruktura za ravnanje z odpadki (naprave, odlagališča)	št.
	Stopnja reciklaže papirja	%
	Priključenost prebivalstva na javno kanalizacijsko omrežje	%
	Pokritost prebivalstva z napravami za prečiščevanje odpadnih vod	%
3.4.2	Kazalci sistemskih odzivov	
	Zavarovana območja	%
	Strogost okoljske politike	anketa
	Doslednost okoljske politike	anketa
	Transparentnost okoljske politike	anketa
	Sodelovanje z gospodarstvom – cilji in načini sodelovanja	anketa
	Sodelovanje z gospodarstvom – konkurenčnost	anketa
	Sodelovanje z gospodarstvom – subvencije	anketa
	Sodelovanje z gospodarstvom – ISO 14000	anketa
	Sodelovanje z gospodarstvom – fleksibilnost	anketa
	Izdatki za varstvo okolja – javni sektor	% BDP
	Izdatki za varstvo okolja – gospodarstvo	% BDP
	Število izdanih certifikatov ISO 14001	št. (kumulativa)

»dolgoživosti« podjetij. *Pristop podjetniške trajnosti* pomeni ustvarjanje dolgoročne vrednosti za delničarje z vključevanjem priložnosti in upravljanjem tveganj, ki izhajajo iz gospodarskega, ekološkega in socialnega razvoja ali sprememb (Environmental Performance Measurement 2002, 67).

V nadaljevanju prikazujemo gospodarske, socialne in okoljske kazalce trajnostnega razvoja, v ločenih preglednicah izključno zaradi tehničnih razlogov.² Najprej so prikazani gospodarski kazalci za tri področja: domače gospodarstvo, inovacijski kazalci ter infrastruktura. Posebnost slovenskega

² Vrednosti kazalcev v časovnih serijah za 19 držav, z interpretacijami in izračuni korelacij med njimi so objavljeni v raziskavi z naslovom Soodvisnost komponent trajnostnega razvoja pri vključevanju Slovenije v EU.

sistema kazalcev trajnostnega razvoja je, da (1) zajema kazalce javnih financ, kajti slab javnofinančni položaj poslabšuje gospodarske pogoje; (2) pri inovacijskih kazalcih je poudarek na prenosu in uporabi znanja; posamezni podjetniški kazalci kažejo, kakšne so možnosti za odpiranje novih podjetij in realizacijo novih idej; in (3) zajema kazalce informacijske družbe, ki nakazujejo, kako sta gospodarstvo in družba prilagojena novim izzivom.

Socialni kazalci vključujejo šest skupin: prebivalstvo, zaposlenost, konkurenčna naravnost vladnih politik, izobrazba, zdravje, kakovost življenja in trajnostna naravnost. Posebnost je vključenost enajstih kazalcev zdravja, ki so namenjeni preverjanju sposobnosti prebivalstva za dolgoročne izzive.

Okoljski kazalci vključujejo štiri skupine, v skladu z GPSO okvirjem: kazalci gonilnih sil, kazalci pristiskov, kazalci stanja in kazalci odzivov. Posebnost je ločevanje kazalcev sistemskih odzivov in kazalcev infrastrukturnih odzivov. Zlasti v državah, ki so izkusile tranzicijo je razlika v dosežkih enih in drugih odzivov lahko precej velika. S sprejemanjem evropskega pravnega reda je bila Slovenija prisiljena v odzive oziroma sprejemanje nove okoljske zakonodaje, pregled njenega uresničevanja pa postaja aktualen danes.

7 Zaključek

Ker so članice EU že sprejele koncept trajnosti in ga nameravajo ustrezno upoštevati (ali ga že upoštevajo) v svojih programskih in strateških dokumentih (A European Union Strategy for Sustainable Development, 2001), pomeni za Slovenijo vključevanje v EU tudi prevzemanje strategije trajnostnega razvoja in s tem eko-socialnega modela gospodarstva. Nove članice EU so podpisale sporazum, ki načrtuje izenačitev standardov na raznih področjih AC v okviru integracijskega procesa. Gre za to, da razvitejši del EU preko sofinanciranja omogoča manj razvitemu delu (npr. Sloveniji), da sprejema višje družbene, kulturne ter ekološke standarde. Širitev EU je torej zasnovana na kombinaciji (i) postavljanja močnejšega pravnega in institucionalnega okvira in na (ii) sistemu sofinanciranja. EU izvaja pritisk na nove članice za izgradnjo infrastrukture in izboljševanje poslovnega okolja, ki je osnova za okrepitev gospodarske rasti. Trg je treba povezati s primernejšimi elementi regulacije, kar pa ne vključuje le zasebnega kapitala in intelektualne lastnine, ampak tudi družbeno, kulturno ter okoljsko področje. Eko-socialni model gospodarstva je danes največja garancija za povečanje trajnosti. EU porabi precej sredstev za financiranje negospodarskih razvojnih področij: prehrana, izobraževanje, povečanje vloge žensk v družbi ter zagotovitev zdravstvenih kapacitet, varstvo okolja. V EU se uveljavljajo tudi nova gibanja, kot so Forum informacijske družbe (*Information Society Forum*), Ekološko-socialni forum (*Okosoziales Forum Europa*), Globalni družbeni dialogi (*Global Society Dialogues*), Koalicija za trajnostno informacijsko družbo (*Alliance for a Sustainable Information Society*), in v njih se bo vključevala tudi Slovenija. *Od tod lahko zaključimo, da Slovenija poleg*

evropskega pravnega reda sprejema v širitvenem procesu tudi eko-socialni model gospodarstva. Kako se le ta uresničuje, pa je treba spremljati, da pravočasno preprečimo nasprotno, enostranske gospodarske tendence.

Za usmerjanje vladnih politik k trajnostnim rešitvam je torej nujno, da se trajnost meri. Merjenje trajnosti je težavno, ker zahteva poenoten mednarodni pogled na trajnostni razvoj. Hkrati se pojavljajo tudi tehnična vprašanja, zaradi pomanjkljive usklajenosti nacionalnih statističnih datotek in definicij posameznih kazalcev, s katerimi se razvoj spremlja. Sistem kazalcev potrebujemo zato, da spremljamo napredek v uresničevanju trajnostnih strategij in še globlje trajnostni napredek v posameznih politikah. Spremljanje kazalcev v časovnih vrstah omogoča monitoring politik ter njihov vpliv na gospodarski, socialni in okoljski razvoj. Iz proučevanja korelacij med kazalci se izluščijo najmočnejše povezave med gospodarstvom in varstvom okolja ali med gospodarstvom in socialnim razvojem ali med socialnim razvojem in okoljskim razvojem. To je izhodišče za opozarjanje na probleme prihodnosti, ki bodo nastali zaradi sedanjih aktivnosti. Nacionalni sistem kazalcev omogoča benchmarking, in sicer kot primerjanje lastnih strategij in politik z namenom, da se naučimo, kako bi postali najboljši. Čeprav benchmarking ne izboljšuje našega položaja neposredno, ampak nam daje informacijo, ki jo lahko izkoristimo za napredek.

Na salzburškem vrhu WEF-a (2001) je bil predstavljen tudi *Indeks pripravljenosti za prihodnost – IPP* (Readiness for the Future Index), ki je nekakšna zmes med konkurenčnimi kazalci in kazalci trajnostnega razvoja. Prvo mesto na lestvici IPP zaseda Norveška, sledijo pa ji Švedska, Švica, Finska in ZDA. Slovenija kot najbolje ocenjena med državami v prehodu je uvrščena na 14. mesto, med Portugalsko in Češko. Za Slovenijo se uvrščajo tudi nekatere članice EU, kot so Španija (16.), Italija (18.) in Grčija (20.). Indeks je sestavljen iz štirih skupin dejavnikov, ki naj bi najbolj vplivali na pripravljenost države, da se kosa z izzivi 21. stoletja: trajnostni razvoj gospodarstva, korektnost in uresničevanje pričakovanj posameznikov ter stopnja družbene harmonije. To so vsebine, ki bi jim v Sloveniji morali namenjati več pozornosti, če želimo, da bo naša prihodnost bolj predvidljiva.

Literatura

1. Barney, J. (1986). Strategic Factor Markets: Expectations. Luck and Business Strategy. *Management Science* No 32: 1231–1241.
2. Bendell, T., Boulter, L. in Goodstadt, P. (1998). *Benchmarking for Competitive Advantage*, Financial Times: Pitman Publishing.
3. Castells, M. in Himanen, P. (2002). *The Information Society and the Welfare State. The Finnish Model*. Oxford University Press.
4. Cvetanović, S. (1997). *Teorija privrednog razvoja*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Esping-Andersen, G. (2002). *Why We Need a New Welfare State?*, Oxford University Press.

6. European Commission (2001). *EU Sustainable Development Strategy: A sustainable Europe for a better world*. European Council at Gothenburg.
7. Freeman, C. (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Pinter.
8. Hamalainen, T.J. (2003). *National Competitiveness and Economic Growth*, Cheltenham: Edward Elgar.
9. Herrick, B. in Kindleberger, Ch. (1983). *Economic Development*, 4ed: Mc Graw Hill.
10. *Human Development Report* (1990). Oxford University Press.
11. IMD (2004). *The World Competitiveness Yearbook 2004*: IMD Lausanne.
12. Kogut, B. (1991). Country Capabilities and the Permeability of Borders, *Strategic Management Journal*, No. 12, 33–47.
13. Kovačič, A. in Slabe-Erker, R. (2004). *Soodvisnost komponent trajnostnega razvoja pri vključevanju Slovenije v EU*. IER Ljubljana.
14. Kuznets, S. (1964). *Postwar Economic Growth*: Harvard University Press.
15. Lah, A. (2002). *Okoljski pojavi in pojmi*. Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: Ljubljana.
16. Lewis, A. (1994). *The State of Development Theory*: London.
17. Lippman, S. in Rumelt, R.P. (1982). Uncertain Imitability: An Analysis of Interfirm Differences in Efficiency under Competition. *Bell Journal of Economics*. No. 13: 418–453.
18. Lundvall, B.A. (1988). *Innovation as an Interactive process*. *Technology and Economic Theory*. London: Pinter Publisher.
19. Mayes, D., Berghman, J. in Salais, R. (2001). *Social Exclusion and European Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
20. Nelson, R.R. (1988). *Institutions Supporting Technical Change in the US*. *Technology and Economic Theory*. Pinter Publisher: London.
21. OECD. (2000). *Frameworks to Measure Sustainable Development*: OECD Paris.
22. Pyle, J.L. in Forrant, R. (2002). *Globalization, Universities and Issues of Sustainable Human Development*. Cheltenham: Edward Elgar.
23. Radej, B. (2002). *Delovna skica za opredelitev ekonomskih pojmov trajnostnega razvoja in razmerij med njimi*. IB revija. 4/2002: 24–43
24. Romer, P. (1992). *Two Strategies for Economic Development. Using Ideas and Producing Ideas*. Washington, D.C: World Bank.
25. Rostow, W. (1960). *The Stages of Economic Growth*: Cambridge University Press.
26. Samuelson, P.A. in Nordhaus, W.D. (1995). *Economics*. Mc Graw-Hill.
27. Solow, R. (1970). *Growth Theory. An Exposition*: Oxford: Oxford University Press.
28. Stiglitz, J. (1969). *Readings in the Theory of Economic Growth*. Cambridge: MIT Press.
29. UMAR (2001). *Strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006*. Ljubljana: UMAR
30. WEF (2001). *Readiness for the Future Index. An Initiative of the Global Leaders for Tomorrow*. Europe 2050 task Force. Salzburg: European Economic Summit
31. WEF (2002). *Environmental Performance Measurement. The Global Report 2001–2002*: Oxford University Press.
32. WEF (2003). *The Global Competitiveness Report 2003–2004*: Oxford University Press.